

1. Vladimir G. Treml: To forskellige opfattelser

Kilde: RFE/RL Research Report, Volume 2, No. 23, 4.6.1993, s. 53-55. Uddrag
RFE/RL står for „Radio Free Europe/Radio Liberty“. Research Report er et tidsskrift med artikler om det tidligere Sovjetunionen og om Østeuropa. Det udkommer en gang om ugen.

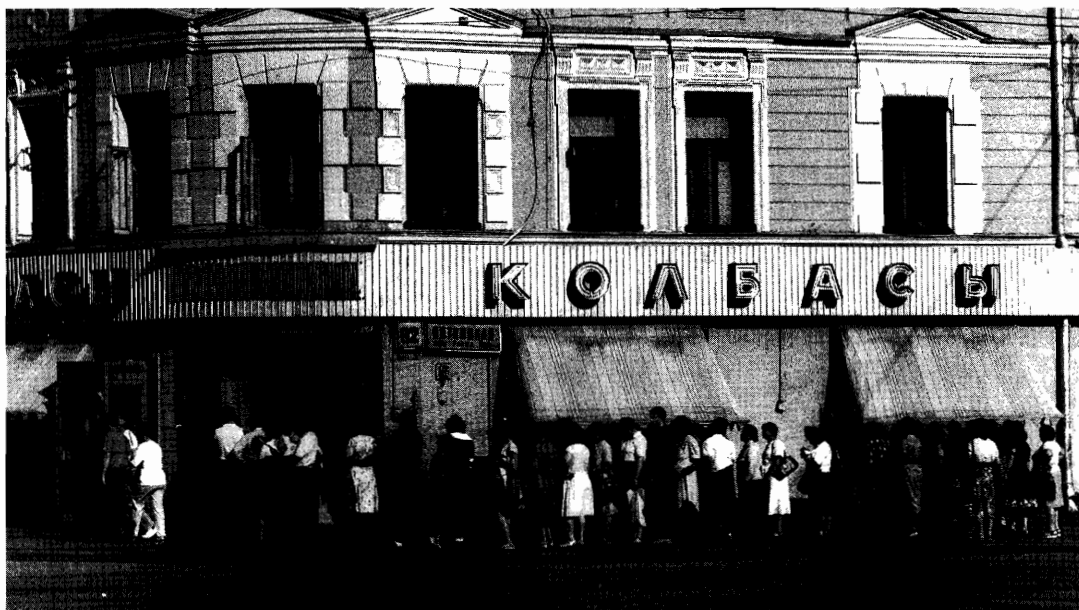
Vladimir G. Treml er professor i økonomi ved Duke University, USA.

Hvad er årsagerne til den sovjetiske økonomis sørgelige tilstand mellem 1985 og 1988, dens hurtige forværring efter 1988, og dens sammenbrud, sammen med Sovjetunionen selv, i 1991? ... Hvis man forenkler problemet lidt, kan man skelne mellem to forskellige opfattelser af dette spørgsmål.

Ifølge den første opfattelse var den sovjetiske økonomi ved Mikhail Gorbatjovs magtovertagelse i 1985 præget af visse vanskeligheder, men generelt fungerede det centrale planlægningssystem, som det kommunistiske parti og regeringen stod i spidsen for i overensstemmelse med de grundlæggende socialistiske principper, forholdsvis effektivt. De eksisterende problemer – lav arbejdsproduktivitet, ringe udbytte af investeringerne, teknologisk tilbagestående, nedslidning af miljøet, varenes ringe kvalitet, den undertrykte inflation og nogle strukturelle ubalancer – kunne have været afhjulpet ved at stramme arbejdsdisciplinen, modernisere maskinparken og ved at gennemføre en begrænset forbedring af planlægningen og de administrative mekanismer uden at ændre systemet radikalt. I modsætning til de vestlige markedsøkonomier var det sovjetiske system økonomisk og politisk stabilt, og folk havde tillid til fremtiden.

Tilhængerne af dette synspunkt argumenterer for, at den kendsgerning at det centrale planlægningssystem blev skabt i begyndelsen af 1930'erne og at det med mindre ændringer eksisterede i mere end 55 år er et bevis på dets levedygtighed og effektivitet. Den uigennemtænkte perestrojka med dens modstridende mål og midler, siger de, betød indførelsen af dårligt forberedte og ofte unødvendige halve løsninger. Mange af disse midler var rent faktisk ensbetydende med en nedbrydning af socialismen. Perestrojkaens endemål blev hele tiden omdefineret, hvilket forvirrede virksomhederne, ministerierne og regionerne og skadede arbejdsdisciplinen og den administrative kontrols effektivitet. Som et resultat heraf blev vel-etablerede sovjetiske socialistiske institutioner (såsom de centrale planlægnings- og forsyningssystemer, den statslige fastsættelse af lønninger og priser, statens monopol på udenrigshandelen, statens kontrol med valutakurserne og en ensartet skatte-, långivnings- og budgetpolitik) delvis ødelagt eller gjort ineffektive, uden at noget sammenhængende system blev sat i stedet.

Det kommunistiske parti, lyder argumentet, havde altid spillet en yderst vigtig rolle i det politiske magthierarki i landet. Partiet havde sørget for, at alle de økonomiske aktører i det komplekse mønster af relationer mellem republikkerne og de økonomiske sektorer udførte ordrerne fra centrum; disse relationer blev ødelagt af de ændringer, som Gorbatjov i 1989 og 1990 indførte i partiets administrative funktioner, samtidig med at tilsidesættelsen af den marxistisk-leninistiske ideologi svækkede samfundets moral. Den forværring af økonomien og den lammelse af den centrale magtstruktur

I sovjetperioden måtte russerne tilbringe lang tid i kø – som her foran en pølseforretning i Moskva – for at få fat på eftertragtede fødevarer. Gorbatjovtidens forsyningsvanskeligheder gjorde ikke køerne kortere. Alle rekorder hvad kølængder angår – bortset fra køen ved Lenins mausolæum på Den Røde Plads – blev dog slået, da begrebet fast food i 1990 holdt sit indtog i Moskva.

der indtraf i slutningen af 1980'erne kan således ses som et direkte resultat af Gorbatjovs perestrojka.

Den anden opfattelse hævder, at den sovjetiske „kommando-økonomi“ aldrig var et levedygtigt system. Tilhængerne af dette synspunkt argumenterer for, at systemet i Sovjetunionen varede så længe som det gjorde, fordi den vækst, der foregik inden for de grundlæggende produktionsfaktorer (jord, naturressourcer, kapital og arbejdskraft), blev skabt af et brutalt og undertrykkende regime på bekostning af befolkningens levestandard. Men den sovjetiske økonomi kunne ikke blive ved med at bygge på ekstensiv vækst. Arbejdsstyrken voksede langsomt på grund af demografiske faktorer. Presset for at øge produktionen på kort sigt, uden hensyntagen til konsekvenserne på længere sigt, påvirkede kvaliteten af de mineralske ressourcer og jordens frugtbarhed. Feks. blev der i 1970'erne og 1980'erne rapporteret om en nedsættelse af gluten- og proteinindholdet i hvede, stivelse i kartofler og sukker i vindruer og rødbeder. Udvinning af energi og andre råstoffer blev stadig

... få fat på efter-
... kølængder
... i 1990 holdt

dyrere, hvilket fik produktionsomkostningerne til at stige. Teknologiske fremskridt blev hæmmet af faktorer som manglende incitament og isolation af det internationale videnskabelige miljø. Varenes kvalitet vedblev med at være lav målt med international målestok, fordi der ikke var noget efterspørgselspres på producenterne.

Da både antallet og kompleksiteten af de økonomiske opgaver steg, blev det overcentraliserede og ufleksible planlægningssystem mere og mere ineffektivt. Mange af systemets svagheder, såsom mild budgettvang den deraf følgende evige mangel på forbrugsgoder samt ineffektive investeringsmønstre, var indbygget i systemet og kunne ikke afhjælpes. Bevægelsen frem mod systemets uundgåelige sammenbrud blev med mellemrum bremset lidt af gunstige ydre omstændigheder, såsom prisstigninger på olie på verdensmarkedet, men sammenbruddet kunne ikke afværges. Det konstante spild, den skæve fordeling af ressourcerne og den deraf følgende uligevægt mellem de økonomiske sektorer, de negative virkninger af den tiltagende nedslidning af miljøet samt de politiske fejltagelser, alt dette satte gang i systemets opløsning.

Tilhængerne af denne opfattelse hævder, at begivenhederne i Østeuropa i 1989 støtter deres tese. Systemerne i den socialistiske blok, der var skabt efter sovjetisk forbillede, brød sammen så snart det blev tydeligt, at Sovjetunionen ikke ville intervenere militært for at forsvare de regerende kommunistpartier og den eksisterende samfundsorden. Disse administrative „kommando-systemer“ kunne simpelthen ikke overleve økonomisk uafhængigt af Sovjetunionen.

Leonid Brezjnev, Aleksej Kosygin, Jurij Andropov, Konstantin Tjernenko og andre i den centrale ledelse, hævdes det, opdagede ikke forfaldet, fordi bureaukraterne præsenterede dem for et falsk billede af at „alt gik som det skulle“ og derved, med fuldt overlæg eller uafvidende, skjulte eller ignorerede den kendsgerning, at den økonomiske situation i landet forværredes og at livskvaliteten forringedes. Det hurtige økonomiske forfald var således ifølge denne

opfattelse et uundgåeligt resultat af fortiden, og det ville have fundet sted på et eller andet tidspunkt, uanset om Gorbatjov og perestrojkaen havde eksisteret eller ej. ...

2. Michael Ellman: Der var mange grunde til sammenbruddet

Kilde: RFE/RL Research Report, Volume 2, No. 23, 4.6.1993, s.55-58. Uddrag

Michael Ellman er professor i økonomi ved universitetet i Amsterdam.

... Jeg er enig med Tremles anden opfattelse: at den sovjetiske økonomi var mindre effektiv end de markedsøkonomiske systemer, og at dette spillede en rolle for dens sammenbrud, men det var ikke den eneste faktor.

Væsentlige ydre faktorer i 1980'erne var Reagan-administrationens oprustningsprogram, Det Strategiske Forsvarsinitiativ (SDI) og USAs støtte til anti-kommunistiske guerillaer over hele verden, f.eks. til mujahedinerne i Afghanistan. Det spillede en afgørende rolle for det sovjetiske nederlag i Afghanistan, at mujahedinerne blev forsynet med Stinger-missiler. Udgifterne til krigen i Afghanistan og nederlaget var væsentlige faktorer, der svækkede det sovjetiske samfunds stabilitet. SDI vakte stor bekymring i Moskva. En opfattelse af, at det var nødvendigt at svare igen på USAs militære opbygning, var en del af baggrunden for at satse på en hurtig vækst i maskinbygningssektoren under 5-årsplanen 1986-90 og for „uskoreniekampagnen“, der skulle sætte gang i produktionen i Mikhail Gorbatjovs første år. Disse forholdsregler medførte forstyrrelser og spændinger i den sovjetiske økonomi.

Andre faktorer der virkede destabiliserende på USSR var det stærke fald i verdensmarkedets oliepriser; endvidere det at kurv 3 (om menneskerettighederne) blev taget med i Helsinki-aftalerne fra 1975 samt de forskellige amerikanske regerings menneskerettighedskampagner. Endvidere de fremskridt der blev gjort af OECD, udviklingslandene og de nyindustrialiserede lande i Asien. ...